

مسجد جامع ورامین

محمد رضا تاجیک/عکس: محمد علی صباغی

JAME MOSQUE, VARAMIN

Mohammadreza Tajik / Photo: Mohammad Ali Sabbaghi

An area with flourishing civilizations since ancient times, Varamin, to the southeast of Tehran, still houses relics of magnificent architecture. The best historical site of the area is its grand mosque built in the 14th century. In these essays, complete with photos of the detail, the authors explore the unique examples of architecture and masonry.

مسجد در بالا و اطراف محراب مسجد دیده می شود. این گچ بریها با نقشهای اسلیمی گل و بونه به شکل برجسته ساخته شده اند.

در حال حاضر دور ساختمان دیواری کشیده شده که نقش حفاظ را دارد و در گذشته وجود نداشته است. دو راه برای ورود به صحن مسجد وجود دارد. یکی از ایوان شمالی که با دهلیزی به صحن می رسد. دیگری از طریق ایوان شرقی که در وسط دری رو به همان سمت (مشرق) دارد. صحن مربع شکل مسجد همچون یک فضای تقسیم عمل می کند، به طوری که فردی که وارد صحن می شود پس از وضو گرفتن در حوض وسط صحن می تواند محل نشستن خود را در هر یک از چهار ایوان انتخاب کند. محور طولی مسجد جامع ورامین منطبق بر عکس مسیر خیابانی به همین نام است که به میدان قدیمی شهر منتهی می شود. در کنار این میدان قدیمی برج علا الدوله به قدمت هشتصدسال قرار دارد.

اینکه این مسجد دقیقاً در محور طولی این معبر واقع شده مسلماً اتفاقی نبوده است. ورامین در دشتی هموار واقع است و ظاهراً در گذشته که ارتفاع ساختمانها کمتر بوده، گنبد مسجد جامع راهنمای خوبی برای مسافران بوده است.

ایوانهای شرقی و غربی مسجد جامع هر یک چند پنجره دارند و یازده پنجره در ایوان غربی و ده پنجره در ایوان شرقی مسجد تعبیه شده و بادهای این ناحیه از شرق به غرب یا عکس آن می وزند. با توجه به سرعت وزش این بادهای، که اغلب متوسط و نسیم گونه است. این پنجره ها عمود بر جهت وزش باد ایجاد شده اند. ابعاد مناسب پنجره ها و طاقهای بلند ایوان باعث می شود هوا به راحتی از پنجره ها به داخل هدایت شود

در خانه او فرود آییم. پس از تعارفات معموله و کمی استراحت به تماشای مسجد جامع ورامین رفتیم. این بنا در قدیم بسیار عالی و باشکوه بوده ولی اکنون ویرانه های بیش نیست. مؤمنان هم از ترس فرود آمدن طاق برای عبادت به آنجا نمی روند و بنابراین سیاحت آن مانعی ندارد و هر کس می تواند آزادانه و بدون اشکال به تماشای این خرابه بپردازد...»

مدخل مسجد دروازه های ورودی به شکل ایوان است که سرتاسر ضلع شمالی مسجد را در بر می گیرد و صحن مسجد حیاطی مستطیل شکل است که در وسط آن حوضی شبیه حوضهای قلعه های مسکونی و رباطها قرار دارد.

ایوان شیبستان بلند و زیبای مسجد جامع کتیبه هایی ارزشمند دارد. کتیبه های سوره جمعه در متن و در حاشیه و کتیبه های کوفی آن از نمونه های خوب کتیبه های گچ بری این عصر است که با انواع طرحهای اسلیمی و خطهای عربی، کوفی و فارسی تزئین شده.

زیر قوس اصلی سر در مسجد و همچنین دو ستون تزئینی که از دو طرف قوس تا بالا و رأس آن ادامه پیدا کرده و سردر حرم، زیر قوس نیم گنبد، کاشی کاری شده است. بالای محراب تا گوشوارها هیچ کاشی کاری وجود ندارد. زیباترین گچ بریهای این

در نوشته زیر مسجد جامع ورامین و دو کاروانسرای واقع در دشت ورامین به اجمال معرفی می شوند. شهرستان ورامین در جلگه ای صاف و حاصلخیز واقع شده و از جنوب به دریاچه نمک و از مغرب به حسن آباد قم و از شمال به شهرستان پاکدشت و دامنه های جنوبی کوه البرز و از مشرق به گرمسار (خوار سابق) محدود است.

بنای مسجد جامع ورامین که در سال ۱۳۱۰ شمسی در فهرست آثار تاریخی کشور به ثبت ملی رسیده، در زمان سلطنت سلطان محمد خداپنده (۷۲۲ه) آغاز شده و در زمان سلطان ابوسعید (۷۲۶ه) به پایان رسیده است. مادام دیولافوا در سفرنامه خود درباره ورامین چنین می نویسد:

«... باری پس از چهار ساعت راهپیمایی و پایمال کردن محصول مزارع و شنیدن ناملازمات از زارعان، بام مخروطی شکل و گنبد مینای مسجدی که در میان مزارع سربر آورده بود از دور پدیدار شد. این دهکده ورامین است. کمی بعد به آنجا می رسیدیم و در میان باغها که دیوار گلی داشتند وارد شدیم. در این باغها درختان میوه از قبیل گیلاس و زردآلو و گوجه و هلو، جنگل انبوهی تشکیل می دادند. خوشبختانه نظر به توصیه ای که دکتر تولوزان طبیب و پزشک مخصوص ناصرالدین شاه قاجار [به کدخدا نوشته بود ما توانستیم

و پس از تماس با کف ایوان که آجر فرش است و در سایه خنک ایوان قرار گرفته، گرمای خود را به کف دهد و خنک شود و در فضای مسجد گردش کند، این عمل در داخل صحن مربع شکل مسجد نیز تکرار می شود و تمامی ایوانها هوای خنک و تازه دارند. به طور کلی به این دلیل که مساجد جامع تنها در روز مورد استفاده بوده‌اند، آن هم در روشن ترین زمان روز، بیشترین استفاده از نور طبیعی در آنها شده است.

مصالح به کار رفته در ساختمان مسجد جامع ورامین، آجر، ملاط و ساروج است. آجر که از مصالح

بازرزش دوره بوده از گل رس معمولی تهیه می شده و نکته حائز اهمیت استفاده از مصالح محلی در این دوره و در مسجد جامع ورامین است. ابعاد این آجرها $۲۲ \times ۲۲ \times ۴/۵$ سانتی متر است.

در مناطق مختلف به موادی که نقش تقویت کننده دارند، مواد دیگری اضافه می شده است. گفته می شود در ملاط ساروج مسجد جامع از شیرۀ انگور و تخم پرندگان استفاده شده است. در قرن هشتم در ورامین باغهای انگور فراوان بوده و تهیه هزاران تخم پرندۀ از پرندگان مهاجری که در اطراف کویر سیاه کوه و مسیر

رودخانه شور نجف آباد و دیر کویر تا قصر بهرام وجود داشته‌اند کار مشکلی نبوده است.

منابع:

- دیولاقوا، زان، ایران، کلدۀ و شوش، ترجمۀ شادروان محمد فرموشی
- کار، پروچاز، امجد بهوصیل، معماری مساجد جهان، ترجمۀ حسین سلطانزاده
- شکری، عزت‌الله سرزمین ما
- کیلی، یوسف، معماری شهرهای ایران.
- حامی، احمد، مصالح ساختمانی